

Hangjelölés Urbanus Rhegius 16. századi könyvének finn fordításában

JUHOS Meri

Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
juhos.meri@arts.unideb.hu

Az 1545 és 1549 között keletkezett Westh-kódex a finnországi reformáció egyik legfontosabb nyelvemléke. A benne található templomi kézikönyv és mise leírása régebbi, mint a finn irodalmi nyelv atyjaként számontartott Mikael Agricola művei, így a kódex az első összefüggő kéziratos finn nyelvemléknek tekinthető. Ezek mellett számos imádság és templomi ének őrződött meg a kódex lapjain, valamint egy olyan mű is, amelynek finn nyelvű fordítása sehol másutt nem maradt fenn. Tanulmányomban ezzel a művel, Urbanus Rhegius lélekgyógyító kézikönyvével foglalkozom. (A Westh-kódexről ld. még: Häkkinen 2012a: 9; 2012b: 16–17; Juhos 2020: 125–138; Kallio 2012: 16–17; Knuutila 1988; Paarma 2000; Pihlajamaa 2010; Setälä – Wiklund 1893: XI; Tarkiainen 1990: 44–46.)

1. Urbanus Rhegius élete és munkássága

A Luther által Alsó-Szászország püspökeként említett Urbanus Henricus Rhegius (1489–1541) Urban Rieger néven született a Baden-Württemberg tartománybeli Langenargenben. A történelemben mint protestáns reformátor és prédikátor vonult be, emellett elismert költő is volt.

Rieger tanulmányait Lindau latin iskolájában kezdte, majd művészetet tanult a Freiburgi Akadémián és az Ingolstadt Egyetemen, ahol megkapta a „koszorús költő” (poet laureate) címet. 1519-ben Konstanzba került, ahol prédikátornak tanult, majd 1520-ban katolikus pappá szentelték Augsburgban. Ugyanebben az évben doktorált is a Baseli Egyetemen. Bár katolikus papként végzett, nagy tisztelője volt Martin Luther nézeteinek, emiatt igyekezett ott elhelyezkedni, ahol a lutheránus tanok már ismertek voltak. Először Hall in Tirolban, aztán az augsburgi Szent Anna karmelita templomban

prédikált. Ekkor már saját nézeteit hirdette, de nyomtatott formában csak később, 1525-ben adta közre őket. Ugyanebben az évben ő vezette az első protestáns misét is Augsburgban, amivel több konzervatív katolikus vezetőből ellenérzést váltott ki, csakúgy, mint házasságkötése, hiszen ez katolikus papoknak nem volt megengedve, de a protestáns szabályok lehetővé tették.

Rieger – immár Urbanus Rhegius néven – számos művet publikált, köztük a legismertebb az 1526-ban kiadott *Nova Doctrina*, amelyben nyíltan kiállt a protestáns tanok mellett. 1529-ben pedig *Seelenarznei* címmel adott közre egy papi kézikönyvet, amely a betegek és haldoklók „kezeléséhez”, lelki segítségnyújtásához adott útmutatást. (Urbanus Rhegius életéről és munkásságáról: Lamprecht 1980; Liebmann 1980; Moser 2000: 42–46; Ruf 1865: 67–81; Schmidt-Clausen 2009: 521; Smitz-Esser 2007: 12–18; Wagenmann 1889: 374–378; Zschoch 1994: 122–134.)

2. *Ars moriendi*

Az 1529-ben kiadott, híressé vált vigasztaló kézikönyv eredetileg a *Seelenn artzney für gesund und krancken zu disen gefährlichen zeyten* [A lélek gyógyírja az egészségre és betegségre ezekben a veszélyes időkben] címet viselte. A mű az *Ars moriendi* [A haldoklás művészete] nevű, a középkori temetkezési eljárások leírását és a haldoklók gondozását taglaló kézikönyvműfaj alapján készült. Az első *Ars moriendi*-k feltehetően a német nyelvterület nyugati részén keletkeztek. Eredetileg két latin nyelvű szöveg viselte ezt az elnevezést, amelyek 1415-ben és 1450-ben íródtak. A korábbi verziót a hosszabb, míg a későbbit a rövidebb *Ars moriendi*-ként tartják számon. A művek szerzője ismeretlen, de egyes kutatások a korábbi kiadást egy vagy több dominikánus rendi szerzetesnek tulajdonítják (Lyons 2011: 91).

A hosszabb verzió – amelynek eredeti címe *Tractatus (Speculum) artis bene moriendi* [Útmutató (vagy tükör) a jó halál művészetéhez] – lehetséges keletkezési helyeként a konstanzi kolostort tartják. A mű a témája és a kivitelezése alapján is egyaránt korszakalkotó volt: fakockákkal nyomtatott lapjain egész oldalas, művészien megrajzolt illusztrációk tették mindenki számára érthetővé a haldokló ember testi és lelki küzdelmeit. A képeket csakhamar Európa-szerte másolni és használni kezdték a haldoklókkal foglalkozó egyházi személyek, mivel azok segítségével könnyebb volt a beteg számára érthetővé tenni a haldoklással járó jelenségeket, és a gondozó vagy lelki segítő személy is könnyebben magyarázhatta el ezek alapján az ilyenkor szokásos példabeszédeket is. Hasonló művek, más-más szövegekkel kiegészítve egészen az 1700-as évekig közkézen forogtak, a katolikus és protestáns felekezetekben egyaránt (Reinis 2007).

Az eredeti *Ars moriendi* a következő hat fejezetet tartalmazta: 1) A halál jó oldalának, a szenvedés megszűnésének kiemelése, a haldokló vigasztalása, a haláltól való félelem enyhítése; 2) A haldoklót fenyegető öt kísértés (hitelenség, kétség, kapzsiság, türelmetlenség és a lélek büszkesége) bemutatása és segítség azok elkerüléséhez; 3) A haldoklónak szánt hét kérdés, amelyeken át megnyilvánul annak hite, és amelyek megkönnyítik a pap számára a vigasztalást; 4) Krisztus életének példázata és annak párhuzamba állítása a haldokló életével; 5) A hozzátartozók oktatása a halálos ágyánál való helyes viselkedésre; 6) A haldokló szenvedését megkönnyítendő imák.

A későbbi, rövidebbik változat 1450-ben, Hollandiából került elő. Ez a korábbi, hosszabb verzió 2. fejezetének tömörített átdolgozása, amelyet gazdagon illusztráltak, és ezt is a sikeres mennybe jutás egyfajta kézikönyveként alkalmazták (Blake 1982: 547–548).

A középkorban a halál pillanatát kiemelten fontosnak tartották, és törekedtek arra, hogy a haldokló személy oda testben és lélekben felkészülve érkezzen meg. Mivel ebben az időszakban a betegek ellátása nagyrészt a papokra hárult, egyértelmű volt, hogy a haldoklók utolsó pillanataiban is ők lesznek jelen. Emellett az utolsó gyónás, utolsó kenet hagyománya is megkövetelte a papi jelenléte mellett. A kor vallási hagyományai szerint a pokol tüze az emberek legfőbb félelmei közé tartozott, érthető tehát, hogy a hasonló vigasztaló művek egyik központi témája is a pokoltól való megmenekülés volt. Ezenkívül példázatokkal, bibliai részletek magyarázásával próbálták elviselhetőbbé, sőt, olykor pozitívvá tenni a halál tényét.

Az *Ars moriendi* örökében járó művek nem csak a haldokló segítésére készültek. Jelentős részükben található egy segédlet a papok számára, amivel könnyebben adhattak megnyugtató választ a haldoklók kérdéseire, illetve sokuk a haldokló családja számára is tartogatott vigasztaló sorokat (Paul 2015: 213).

3. *Seelenarztnei és Sieluin vahvistos*

A Westh-kódexben a 102–129. foliókon található fordítás a *Sieluin vahvistos lohutos ia läkitys aina kyllän kuluolinen, mutta caicken enimmän cooleman tuskas*¹ [A lelkek megerősítése, vigasztalása és gyógyítása mindig nagyon szükséges, de mindenekelőtt a halál fájdalmában] címet viseli. A kézírások alapján két vagy három személy vethette papírra, lehetséges, hogy egyi-

¹ Mai finn átírásban: *Sieluin vahvistus, lohutus ja lääkitys aina kyllän kelvollinen, mutta kaiken enimmän kuoleman tuskassa.*

kőjük maga Mathias Westh, a kódex tulajdonosa és egyben névadója volt.² A kódexben található cím és a tartalom egyes részei arra utalnak, hogy a művet nem közvetlenül a német eredetiből, hanem annak svéd változatából fordították finnre. A svéd fordítás már 1537-ben elérhető volt, és az évszázadok során több új kiadást is megért. A *Sielenes tröst* [A lélek vigasztalása] címet viselő svéd fordítás 1917-ben, az ismert svéd pap és reformátor, Olavus Petri³ hagyatékából került elő. Habár többen őt tartják a fordítónak is, a svéd szövegben erre semmilyen jel nem utal (Gassmann et al. 2005: 260).

A mű tartalma megegyezik a hagyományos *Ars moriendi* felépítésével: leginkább egy kézikönyvre emlékeztet, amelyben sorra veszik a haldoklóra leselkedő veszélyeket és kísértéseket, majd tanácsokat adnak arra, hogyan kerülje el mindezt a beteg, megmenekülve ezáltal a pokoltól. Ehhez meglehetősen sok bibliai idézet és azok magyarázatai nyújtanak segítséget.

Maga a finn kézirat több okból is befejezetlennek hat. A kódex többi részéhez képest sok javítás és betoldás található benne, de így is több helyen maradtak helyesírási vagy másolási hibák. Előfordul olyan is, hogy egy teljes mondat maradt ki a szövegből, amit később a lap alján pótoltak. Nyelvtanilag is heterogén a fordítás, ami arra utal, hogy a másoló vagy fordító személyek nem azonos képzettségi, illetve nyelvi szinten lehettek. Feltehetőleg a kevésbé képzett másoló munkáját valaki ellenőrizte és javította is. Gyakoriak a szövegben a pleonazmusok. Eltérő nyelvjárási jellemzőket is megfigyelhetünk benne, bizonyos részek a Rauma környéki nyelvjárási környezetre utalnak, ahol Mathias Westh is működött. A szöveg lezárása is pizkozatra utal, ugyanis a „Vége” szó látszólag kétszer is zárja a szöveget, de utána még folytatták azt az eredeti mű utolsó részletével, tehát a finn szöveg lejegyzője kétszer is tévesen hitte, hogy véget ért az eredeti szöveg. A tényleges befejezést görög szöveg jelzi (*Telos theo doxa*),⁴ ami a forrásszövegben nem található meg, majd egy finn nyelvű sor zárja a fordítást (*Loppu Jumalan nimeen* 'Isten nevében vége'). A zárszó után még olvasható néhány imádság. Bár több szépen kidolgozott cím és iniciálé is látható a szövegben, néhány ezek közül láthatóan félbe van hagyva (Häkkinen 2012b: 24–26).

² Mathias Johannis Westh, Rauma káplánja és iskolamestere (?–1549). A kódexben található aláírás miatt őt azonosítják a kézirat tulajdonosaként (Paarma 2000).

³ Eredeti nevén Olof Persson (1493–1552), reformátori szerepe mellett királyi kancellárként és a stockholmi székesegyház pásztoraként működött, a hitújítás melletti elkötelezettsége miatt magával a királlyal is szembeszállt (BBKL).

⁴ Eredeti formájában: *Τέλος και τω Θεώ δόξα* 'minden jó, ha a vége jó'.

4. A kor írásbeliségének jellemzői

A finn nyelvű írásbeliség megszületése a reformáció elterjedésének köszönhető, ugyanis a lutheránus irányzat fontos alaptétele volt, hogy a közembereket tanítsák meg anyanyelvükön írni-olvasni, hogy ezáltal képesek legyenek a vallási szövegek megértésére. A kor fő írásos termékei a különböző bibliafordítások és más egyházi szövegek finn nyelvű kiadásai voltak. A fordítást azonban nem kellett teljesen az alapokról kezdeni sem a Westh-kódex másolóinak, sem Agricolának, ugyanis már az ő műveiket megelőzően is léteztek egyházi használatban lévő finn nyelvű szövegek, amelyeknek másolatai bekerültek mind a kódexbe, mind Agricola műveibe. Ilyenek egyes, a kereszteléssel és az esküvővel kapcsolatos kérdéseket és válaszokat tartalmazó „forgatókönyvek”, valamint ismertebb imádságok. A Westh-kódexben található szövegek nagy részét viszont – köztük Urban Riegel könyvét – idegen nyelvű (svéd, német vagy latin) forrásszövegből kellett finnre átültetni, aminek számos jellemzője figyelhető meg a vizsgált korpuszban is (Häkkinen 2012a: 30–37).

A mai finn nyelvvel összehasonlítva furcsának vagy olykor egyenesen hibásnak tűnő helyesírási jellemzők az 1500-as évek irodalmi nyelvében teljesen normálisnak számítottak. A korabeli szövegek fordítói és másolói nagyrészt svéd anyanyelvűek lehettek, de legalábbis a tudományos élet területén az akkor szokásos svédet, németet vagy latint használták. Emiatt nem meglepő, hogy amikor az írásbeliséggel addig nem rendelkező finn nyelvre kellett a forrásszöveget átírniuk, a meglévő svéd, latin vagy német szófordulatokat és nyelvtani szerkezeteket próbálták átültetni – ez sokszor érezhetően idegen hatást kelt a mai olvasóban.

A finn nyelvnek Agricola ábécéskönyvének megjelenéséig (*Abckiria*, 1543) nem volt egyezményes hangjelölése. Napjainkban közismert a finn nyelv azon jellemzője, hogy egy hangot egy betűvel jelölnek, a középkorban viszont egy hangot gyakran jelöltek többféle karakterrel, amelyek között – a fordítóktól függően – egészen egyedi megoldások is vannak. A jelenség fordítva is megfigyelhető, gyakran egyazon betű több hangot is jelölt. Ha a fordító nem volt benne biztos, hogy egy adott hangot milyen betűvel helyettesítsen finnül, gyakran a forrásszöveg nyelvében található írásjegyet használta fel, így került a szövegekbe pl. a németben megszokott, a finnben viszont furcsának tűnő β betű is.

A Westh-kódexben található szövegek közül a *Sieluin vahvistos* tartalmazza a legtöbb hibát, javítást és változatos írásjegyeket, ami arra utal, hogy a fordítás több, eltérő műveltségi szinten álló és egymással nem feltétlenül konzultáló személy műve. Megerősíti ezt, hogy bizonyos hangjelölések jel-

lemzően csak egy-egy részben fordulnak elő, ami lehetőséget adhat az egyes személyek által írt részek elkülönítésére. A mű címének és bevezetésének fordítása is a svéd forrásszöveg használatára utal, de egyes részekben gyakori a németből ismert írásjegyek (z , β) használata is. Emellett bőven találhatunk a szövegben az általános latin műveltséget tükröző jelöléseket is, amelyek gyakori jellemzői voltak a kor helyesírásának (az u hang jelölése v betűvel, a ks jelölése x -szel). A szóhasználatban is előfordulnak olyan jellegzetességek, amelyek segíthetnek azonosítani a szöveg keletkezési helyét, pl. a *roine* szó jelentése általánosságban 'maradék, szemét', ami nem illene bele a szöveg-környezetbe,⁵ de ha a Rauma környéki nyelvjárás szerinti 'erős, jó erőben van' jelentés szerint olvassuk, akkor értelmet nyer a szöveg (Häkkinen 2012a: 37).

5. Hangjelölés a *Sieluin vahvistos*-ban

5.1. Magánhangzók

A finn nyelv nyolc magánhangzót tartalmaz, melyeket napjainkban a , o , u , $\ddot{a}$, e , i , $\ddot{o}$ és y betűkkel jelölnek. A vizsgált szövegben minden magánhangzóra találunk példát, de jelölésük a mainál jóval bizonytalanabb volt, és olykor erősen latinos hatást mutatott.

Az $[a]$ és az $[o]$ hang esetében elvétve találunk a maitól eltérő jelölést. Az esetek túlnyomó többségében – számításaim szerint a szövegben 1807 esetben – a ma is használt a betű fordul elő, emellett pusztán 11 ízben szerepel más megoldás: $\ddot{a}$ (*ijancüickisehen*, *vscollisildü*, *waldacuntün*, *osalisnü*), e (*nukkuneite*, *wiheläjitzen*) és $\ddot{x}$ (*wældanut*, *vællus*) található.⁶

Az $[o]$ hangnál szintén elenyésző számú eltérő jelölést találunk (510/6): ou (*ainoua*, *tachtou*), u (*vscua*) és $\ddot{o}$ (*wlgös*) fordul elő.⁷

Az $[u]$ hang jelölésében erőteljes latin hatás figyelhető meg, jelentős mértékben alkalmazták a v és w írásjegyet (a 772 előfordulásból 63 v , 20 w), ezek használata következetlen: *vssein*, *wisavdhexi*, *wlgosualituista*, *kiwsatuxi*. Két esetben n van az u helyén, ami feltehetően elírás a betűk hasonló alakja miatt (*candauudh*, *istnimen*).⁸

⁵ ...että hän näkypi, että hänellä on hänen roineens ja luontons alalansa 'hogy látszik, hogy erejében és természetében fogyatkozik'.

⁶ Mai finn alakok: *iänkaikkiseen* 'örökkévaló-IIIlat', *uskollisilta* 'hívó-PIAblat', *valtakunnan* 'birodalom-Gen', *osallisena* 'részes-Ess'; *nukkuneita* 'alvó-PIPart', *vihalaitsen* 'hargos-PIGen', *vaeltanut* 'bolyongó', *vaellus* 'bolyongás'.

⁷ Mai finn alakok: *ainoa* 'egyetlen', *tahto* 'akarat', *uskoa* 'hinni', *ylös* 'fel'.

⁸ Mai alakok: *usein* 'gyakran', *viisaudeksi* 'bölcesség-Trsl', *ulosvalituista* 'kiválasztott-PIElat', *kiusatuxi* 'kísértés-Transl', *kantanut* 'hord-PartPerf', *istuimen* 'ülöhely-Gen'.

Az [i] hangot meglehetősen gyakorta jelölték **j** betűvel (*jsä, sielunj, Jsraelin*). Emellett néha előfordul az **y** és az **ÿ** betű is (*ryntät, jäncaikinen*). Utóbbi sűrűn felbukkan a szöveg bizonyos részén, majd teljesen eltűnik más részekben. Valószínűleg másolási hiba vagy figyelmetlenség okozta, hogy egy szóban kimaradt az **i** (*seluin*, helyesen *sieluin*), egy helyen pedig hosszú ékezetet használt az író (*ylesnoussemíssesen*).⁹

A finn nyelvben meglévő kétféle [e] hang jelölése gyakran okozott gondot a kódex másolóinak. A zárt [ē] viszonylag következetesen a mai jelölést mutatja (**e**, 1598 előfordulásból 1580), de 12 ízben az **ä** betűvel jelölték (*lähätti, emmä*) és négy alkalommal az **æ** is megtalálható (*caickæin, enæmin*). Feltehetően íráshiba a *cauniudhen, sentahdhn* alak.¹⁰

Az [ä] hangot vizsgálva jóval több keveredést láthatunk. Igen gyakori az **e** használata (754/189, pl. *ele, tessä, viele*), 50 helyen előfordul az **æ** is (*tæmen, ettæ*). A többi jelölés szórványos: **a** (*alä, isan, epa*) és **á** (*táhdhen*).¹¹

Az [ö] hangot 74-szer jelöli **ö** betű. Néhányszor **e** szerepel (*tyghes, tyghes, ylesheittaey, ylesnosnu, ylesnousemisen*), három szóban pedig lemaradt az ékezet (*hyodhytoxexi, tyghos, ylosnousemisens*).¹²

Az [ü] hangot 243-szor **y** betű, 100 esetben **ÿ** jelöli (*hyuae, käy, jchten, hÿuesti*)¹³. Ez utóbbi túlnyomórészt meghatározott szövegrészletekben fordul elő, más jelölésekkel nem keverve, tehát az adott részlet fordítója vagy másolója tudatosan használta ezt a betűt. Ritkábban az [i] jelölésére is előfordul az **ÿ** (*jäncaikinen*),¹⁴ de nem következetesen, így valószínűleg nem ugyanez a másoló vetette papírra azokat a részeket. Az **ÿ** és az **æ** összefüggése érdekes lehetőséget kínál a szöveget lejegyző személyek esetleges elkülönítésére. Ez alapján a művet négyféle részre lehet osztani: 1. sem **ÿ**, sem **æ** nem található, 2. az **i** helyén **ÿ** található, de **æ** nincs, 3. az **y** helyén **ÿ** található és az **ä** helyén **æ**, valamint 4. az **ä** helyén **æ** található, de **ÿ** nincs, vagy csak elvétve.

⁹ Mai alakok: *isä* 'apa', *sieluni* 'lélek-PxSg1', *Israelin* 'Izrael-Gen', *rinnat* 'mell-PI', *iankaikinen* 'örökkévaló', *sieluin* 'lélek-PIGen', *ylösousemisen* 'feltámadás-Gen'.

¹⁰ Mai alakok: *lähetti* 'küldte', *emme* 'tagadó segédige-PI1', *kaikkein* 'leg-', *enemmin* 'több; inkább, nagyobbbrészt', *kauneuden* 'szépség-Gen', *sen tähden* 'azért'.

¹¹ Mai alakok: *älä* 'ne', *tässä* 'itt', *vielä* 'még', *tämän* 'ez-Gen', *että* 'hogy', *isän* 'atya-Gen', *epä-* 'negatív értelmű prefixum', *tähden* 'azért'.

¹² *tykö* 'hozza-IIIat', *ylösheitetty* 'feldobott', *ylösnousu* 'feltámadás', *ylösousemisen* 'feltámadás-Gen', *ylösousemisensa* 'felemelkedés-PxSg3', *hyödytkseksi* 'hasznosítás-Transl'.

¹³ Mai alakok: *hyvä* 'jó', *käy* 'jár', *yhteen* 'egy-IIIat', *hyvästi* 'jól'.

¹⁴ Mai alak: *iankaikinen* 'örökkévaló'.

A **magánhangzók hosszúságának** jelölése is következetlen. Ritkán a rövid magánhangzó helyett írtak hosszút, az ellenkezője viszont nagyon gyakori. A hosszú [ā] lejegyzése kettős képet mutat: a szerzők inkább rövid **a**-val írták (56 példa), ezzel szemben az **aa** jelölés csak 20-szor fordul elő. A *raa-mattu* 'biblia' lejegyzése kétszer *rawmattu*, egyszer *raumattu* formában történt. Az [ō] lejegyzésére négyszer **o**, egy-egy ízben **ou** és **oo** fordul elő (*uscou, uskoo*).¹⁵ Az [ū] jelölése túlnyomórészt **u** betűvel történt (19 eset, pl. *iuri, mutoin, rumihit, suri*), **v**-vel egyáltalán nem, **w**-vel egyszer találkozhatunk (*mw*).¹⁶ Az [ī] jelölésére gyakori az **ij** betűkapcsolat (*viĵmen, viimen*, 19 esetben). 16-szor **ii** jelöli (*siihen, niin, kiitos*), 10-szer **i** (*caunin, sihen, ninquin*).¹⁷ A legkevesebb változatosságot az [ē] mutatja, csupán *Jesus* (ma: *Jee-sus*) nevében találunk rövid alakot, a többi szóban **ee** szerepel. A hosszú [ā̄] jelölésére egyaránt előfordul az **ä** (16), **e** (7), és **æ** (6) is (*väarin, kärke, lißä; jelken, pite, pelle; eppäilemæn, päelle*).¹⁸ Hosszú [ō̄] hang nincs a szövegben. Az [ū̄] hangot egyetlen esetben jelölték hosszú **ÿ**-vel (*sjÿ*), négyszer **ÿ**-vel (*hyÿdexi, hyÿÿs, hyÿÿdhensä, tÿni*), egyszer **y**-vel (*hyÿÿs*).¹⁹

A **diftongusok** jelölése változatos. Az *i*-t tartalmazó kettőshangzóknál gyakori a **j** betoldása (*saij, eij, maxoij, ylöijn*), míg az [o] és [ö] hangot tartalmazóknál a monoftongus használata (*colema – de cvolema, tö – töötä*).²⁰ A lejegyzők alapvetően igyekeztek jelölni a diftongusokat: *ettey, etteÿ, tojsin, peiuä, käÿmÿset, teysi, teÿdhen, pöÿjelle, nöÿrän, löÿtä, röÿärin, tÿöles*.²¹

¹⁵ Mai alak: *usko* 'hisz-VxSg3'.

¹⁶ Mai alakok: *juuri* 'már, éppen', *muutoin* 'másként', *ruumiit* 'holttest-Pl', *suuri* 'nagy', *muu* 'más'.

¹⁷ Mai alakok: *viimen* 'utolsó-Acc', *siihen* 'az-Illet', *niin* 'úgy', *kiitos* 'köszönet', *kauniin* 'szép-Acc', *niinkuin* 'úgy, mint'.

¹⁸ Mai alakok: *väarin* 'rosszul', *kärke* 'kígyó', *lisää* 'több', *jälkeen* 'után', *pitää* 'kell', *päälle* 'rá', *eppäilemään* 'kétkedik-III.Inf-Illet'.

¹⁹ Mai alakok: *sÿy* 'ok, bűn', *hyÿÿdexi* 'jóság-Transl', *hyÿÿÿs* 'jóság', *hyÿÿÿdensä* 'jóság-Acc.PxPl3', *tÿyni* 'nyugodt'.

²⁰ Mai alakok: *sai* 'kap-ImpfSg3', *ei* 'nem', *maksoi* 'fizet-ImpfSg3', *ylöin* 'legfelső', *kuolema* 'halál', *tÿö* 'munka'.

²¹ Mai alakok: *ettei* 'hogy nem', *toisin* 'másként', *päivä* 'nap', *käÿmisset* 'járás-Pl', *täÿsi* 'teljes', *täÿden* 'teljes-Gen', *pöÿdälle* 'asztal-Allat', *nöÿrän* 'alázat-Acc', *löÿtä* 'talál', *ryövärin* 'lator-Gen', *tÿöllesi* 'munka-AllatPxSg2'.

5.2. Mássalhangzók

Zárhangok

A zárhangok közül a [p] jelölése viszonylag következetes, szinte végig **p** betűvel jelölik (a 384 adatból 350), azonban 27 esetben fordul elő a **pp** (pl. *eppäele, hoppia*).²² A gemináta jelölése minden esetben megegyezik a mai-val (*cappaleta, loppu*),²³ ebből összesen 13 van. (A nazális + zárhangok jelölését ld. lentebb.)

A [t] hang jelölése szó elején következetes, mindig **t**. A szó belsejében előfordul **-tt-** és **-th-** is (*saatt, Sathan*). Szó végén a **-tt** és a **-th** mellett szerepel a **-dth**, és kis számban a **-dt** is (*ollutt, cuoluth, kirioitetudth, nydt*). Néhány esetben a *-nut/-nyt* participiumi toldalék utolsó mássalhangzója kiesett, ez az adott nyelvjáráásra jellemző szóvéghangzó-kiesésnek (loppuheitto) köszönhető (*ollu, cuolu, rakastanu*). A hosszú t jelölésére a **tt** mellett előfordul **t** (*cauta, ajatelis, muta*), egy esetben pedig **-ct-** is (*caucta*).²⁴

A [k] hang lejegyzése során szó elején a **k** mellett nagyon gyakran fordul elő **c-** (*cansa*) is, a *kuin* 'mint' szóban pedig **q** (*quin*).²⁵ A **c** csak mély magánhangzó előtt áll, a **k** utáni vokális bármilyen lehet. Szó belseji pozícióban még változatosabb a helyzet: **-c-**, **-ck-**, **-gh-** és **-g-** jelöléseket használtak (*joca, oickea, tygö, tyghö*). Szó végén a finnben nem állhat **-k**, a korpuszban egyedül egy idegen névben (*Énok*) találjuk meg, **-ch** jelöléssel (*Enoch*), ezt valószínűleg a forrásszövegből vette át a másoló. Geminált helyzetben a **-kk-** mellett sok esetben **-ck-**t használtak (*rackaus, oickea, ruckousta*). A helyesírás kiforratlanságát mutatja a jelölések változatossága: *quinka, christinuscoliset, caicki ~ caiki, cuka, koska*.²⁶ A teljes korpuszban a [k] jelölésére 321 alkalommal a **c**, 82-szer a **ck**, 37-szer a **gh** és 9 ízben a **g** betű szolgál.

A zárhangok vizsgálatát megnehezíti a fokváltakozás jelensége, ami a 16. században más volt, mint a mai finn nyelvben. Valószínűleg a fokváltakozást

²² Mai alakok: *apu* 'segítség', *epäilee* 'kétkelkedik-VxSg3', *hopea* 'ezüst'.

²³ Mai alakok: *kappaletta* 'fejezet-Part', *loppu* 'vég'.

²⁴ Mai alakok: *saat* 'kap-Sg2', *Saatana* 'Sátán', *ollut* 'van-PartPerf', *kuollut* 'halott', *kirjoitetut* 'ír-Pass.PartPerfPl', *rakastanut* 'szeret-PartPerf', *nyt* 'most', *kautta* 'át, keresztül', *ajattelisi* 'gondol-CondSg3'.

²⁵ Krisztus nevében (*Christe, Christi, Christus*) a **ch** jelölés szerepel, de ez a jelölésmód csak ebben névben a használatos.

²⁶ Mai alakok: *kanssa* '-val/-vel', *kuin* 'mint', *joka* 'aki', *oikea* 'helyes', *tykö* 'hozzá', *rakkaus* 'szerelem', *rukousta* 'imádság-Part', *quinka* 'hány, mennyi', *kristinuskolliset* 'keresztény-Pl', *kaikki* 'minden, mindenki', *kuka* 'ki, kicsoda', *koska* 'mert; mikor'.

próbálták jelölni a svéd nyelvből átvett írásjelekkel. A **b** betű a $p : \beta$ változás réshangját jelölhette, a **g** a $k : \gamma$ spiránsát, míg a **d** a $t : \delta$ réshangját.

Nazálisok

Az [n] hang jelölésére az esetek túlnyomó többségében (1478/1447) az **n** betű szolgál. Ugyanakkor itt elég nagy az ingadozás, akár egy szóban is előfordulhat két különböző írásmód, pl. *unhenstansa*. Szó belsejében gyakran jelölték gemináltan, **nh**-val vagy **m**-mel (*henn*, *wnhen*, *simun*), egy helyütt **gn**-nel (*hjestisiugnattu*). Szó végén 10 esetben **m** (*sielum*, *aiattelisim*, *Tabitam*), illetve egyszer – íráshiba eredményeképp – **u** áll (*sitteu*). Geminált [n] esetén egyetlen helyen van eltérés a maihoz képest (*sjmmit*).²⁷

Az [m] esetében kevesebb a változatosság (689/668: **m**). Szó belsejében előfordul geminált jelöléssel (19), illetve két helyen található helyette **n**, egy helyen pedig **r** (*cuolemma*, *junalan*, *iuraalan*). Utóbbiak valószínűleg a betűk hasonlósága miatti tévesztések lehetnek. A gemináta lejegyzésére öt alkalommal szerepel rövid **m** (*ennemin*, *ensimeisen*), máskülönben a maival megegyező módon jelölik.²⁸

Réshangok

A [v] hang szó elején 121 esetben **w**-ként jelenik meg (*weri*), míg szó belsejében a **w** csak 4 szóban fordul elő: *aws*, *awun*, *awxes*, *edheswetäkäm*. Szó elején **v** csak 19 esetben található meg (*vox*, *voitettu*, *viha*), de minden olyan esetben, ahol a szó elején szerepel **v**, a szó belsejében lévő [v] hangot **u** betűvel jelölték (*vahua*, *vaiua*). Szóbelseji jelölésre az **u** és a **v** betűket használták (*cuoleuat*, *wahua*)²⁹ meglehetősen következetlenül, emiatt az [u] és a [v] jelölése sokszor egybeesett. Például az *uscvat* (más előfordulásai a szövegben: *uskovat*, *uscuvat*, *uscuuat*, mai finn *uskovat* 'hisznek') alak esetében nehéz eldönteni, hogy a **v** betű az [u] hangot jelöli-e és a **v** hiányzik, vagy pedig fordítva.

²⁷ Mai alakok: *unestansa* 'álm-ElatPxSg3', *hän* 'ő', *unen* 'álm-Gen', *sinun* 'tied', *hyvästi siunattu* 'jól/nagyon áldott' (a szó belsejében lévő **g** a svédből kerülhetett át, ld. *välsigna*), *sielum* 'lélek-Gen', *ajattelisin* 'gondol-CondSg1', *Tabithan* 'Tabitha [szn.]-Gen' *sitten* 'asztán', *synnit* 'bűn-Pl'.

²⁸ Mai alakok: *kuolema* 'halál', *jumalan* 'isten-Gen', *enemmin* 'előbb', *ensimmäisen* 'első-Gen'.

²⁹ Mai alakok: *veri* 'vér', *avussa* 'segítség-Iness', *avun* 'segítség-Acc', *avuksesi* 'segítség-Transl.Px2', *edesvetää* 'elé húz', *kuolevat* 'meghal-VxPl3', *vahva* 'erős', *vuoksi* 'miatt', *voitettu* 'győz-Pass.PartPerf', *viha* 'harag'.

A [j] hang jelölése változatos. Gyakran jelölték **i**-vel (*ia*, *ielken*, *io*, *iumala*), **ÿ**-vel (*äyatos*), ill. **ij** betűkapcsolattal (*aijalisen*) is, sőt, háromszor **ii**-vel is (*aiiatos*).³⁰ A mai finn helyesírás a [Vj] hangkapcsolat második elemét **i**-vel jelöli (*aika* [ajka] 'idő', *aina* [ajna] 'mindig', *paikka* [pajkka] 'hely', *poika* [pojka], *Aino* [Ajno] 'női név'), akárcsak a többesjelet a pluralis partitivusban: *kaloja* (*kalo+i+a*) 'halak', *taloja* (*talo+i+a*) 'házak'. Nem meglepő, hogy a finn írásbeliség kezdetén még nem igazán tudták eldönteni, hogy a félhangzót **i**-vel vagy **j**-vel jelöljék-e.

A [h] jelölése nagy ingadozást mutat. A 473 **h** jelölés mellett nagyon ritka a **g**, **gh**, **d**, **ct** jelölés (*vaguasti*, *vighattomudhensa*, *tednÿt*, *ectolisen*). Jóval gyakoribb a **ch** (12 szó, *vachuan*, *ÿchten*, *sentechdhen*, *tachoit*, *tapachtuman*) és a **c** (31 szó, *tapactuu*, *cocta*, *tacto*, *ÿctä*). Érdekes, hogy [hd] hangkapcsolatot sokszor fordítva, **dh**-ként jelölték (*adhistos*, *lohduutos*, *puhdas*, *tadho*, *ÿdhen*), egy helyen **dhh** szerepel (*teddhÿt*), és felbukkan egy *tegdhã* alak is.³¹

Az [s] hang jelölése során viszonylag gyakori a **ß** (*ßielulle*, *käßihin*, *ioß*) vagy az azzal ekvivalens **ss** jelölés (*issenmä*, *joss*), ami német hatást mutat. Valószínűleg a forrásszövegből vették át, ahogy az egyetlen helyen előforduló szóvégi **sch**-t is (*mösch*). A **z** kizárólag a [ts] kapcsolatban áll az **s** helyén (*catzo*, *etzimen*, *itze*, *taruitze*). A geminált [s]-t ritkán az **ß** betűvel is jelölik (*canßa*), inkább az **s** betűt használják (*cansa*).³²

Likvidák és tremulánsok

Az [l] hang jelölése következetesen **l**, néhány esetet kivéve. Két helyen **I** karakter fordul elő (*neliä*, *ÿlöijn*), egyszer **ll** (*eppellemen*). A mássalhangzó hosszúságára nem fordítottak különösebb figyelmet, nagyon sok esetben a geminátát egy **l** betűvel írták (*christilisen*, *cuoluth*, *sissälä*, *tarpelinen*, *vskoli-*

³⁰ Mai alakok: *ja* 'és', *jälkeen* 'után', *jo* 'már', *jumala* 'isten', *ajatus* 'gondolat', *ajallisen* 'időszerű-Gen'.

³¹ Mai alakok: *vahvasti* 'erősen', *vihattomuudesta* 'gyűlölet-Elat', *tehnyt* 'csinál-PartPerf', *ehtollisen* 'feltételes-Acc', *vahvan* 'erős-Acc', *ÿhden* 'egy-Gen', *sen tähden* 'amiatt', *tapahtuman* 'esemény-Gen', *tapahtuu* 'történik', *kohta* 'mindjárt', *ÿhtä* 'egy-Part', *ahdistus* 'aggodalom', *lohdutut* 'vigasztalás', *puhdas* 'tisza', *tahto* 'akarat', *tehdä* 'csinál'.

³² Mai alakok: *sielulle* 'lélek-Allat', *käsiin* 'kéz-llat', *jos* 'ha', *isänmaa* 'haza', *myös* 'is', *katso* 'nézd', *etsimään* 'keresni', *itse* 'önmaga', *tarvitsee* 'szükséges', *kanssa* '-val/-vel'.

nen), de sporadikusan előfordul **lí** (*perkelelie*, ez íráshiba lehet) és **II** (*sillä*) is.³³

Az [r] hang következetesen mindenhol **r** betűvel van jelölve mind a rövid, mind a geminált változatban.

Mássalhangzó-kapcsolatok

A [ks] hangkapcsolatot a szövegben minden esetben következetesen **x** betűvel jelölték a szerzők. Ez a korabeli helyesírásra általánosan jellemző volt, a latin forrásszövegekből vették át ezt a jelölési módot. Példák a szövegből: *andexi, caxi, christuxen, heikoxi, Jesuxen, lapsexi, maxa, mixeij*.³⁴

A nazális + zöngétlen zárhang [mp, nt, nk] jelölése következetes, a szerzők **b, d** és **g** betűket használtak: *enembi, læhimeisembi, parembana, ymbäri; anda, hende, andexi, candaman; hengi, ionga, mingä, qwinga*. A zöngés zárhangok használata a nazális + zárhang kapcsolatokban a svéd nyelv hatását mutatja. Egy helyen íráshiba miatt a *quintegin* formával is találkozunk.³⁵

Az [lt] hangkapcsolatot általában **ld** betűkombinációkkal jelölték (25 esetben, pl. *häneldä, valda, perkeleldä, caldaiset*), egy-egy ízben pedig **lth** (*caickiualthias*) és **lld** is (*nijlldä*). Az [rt] jelölése **rd** (*yxikerda, kerdhaxi*), négyyszer **rt** (*porteiija, portija, portit, warten*), egyszer **rdh** (*kerdhan*).³⁶

6. Összefoglalás

6.1. A magánhangzók jelölése

A legváltozatosabb lejegyzést az [ä] és az [ü] hang mutatja. Az [ä] hangot összesen, 758 előfordulása közül 32,4%-ban jelölték másképp, mint a mai finn

³³ Mai alakok: *neljä* 'négy', *ylin* 'legmagasabb', *ylösherättämän* 'feltámadás', *epäilemään* 'kétkedik-III.Inf-IIIlat'; *kristillisen* 'keresztény-Gen', *kuollut* 'halott', *sisällä* 'bent', *tarpeellinen* 'szükséges', *uskollinen* 'vallásos, hitbéli', *perkelelle* 'ördög-Allat', *sillä* 'ahol'.

³⁴ Mai finn: *anteeksi* 'bocsánat', *kaksi* 'kettő', *Kristuksen* 'Krisztus-Gen', *heikoksi* 'gyenge-Transl', *Jeesuksen* 'Jézus-Gen', *lapseksi* 'gyermek-Transl', *maksaa* 'fizet', *miksei* 'miért ne'.

³⁵ Mai finn: *enempi* 'több', *lähimmäisempi* 'közelebbi', *parempana* 'jobban', *ympäri* 'körül', *antaa* 'ad', *häntä* 'ö-Part', *anteeksi* 'bocsánat', *kantamaan* 'hord-III.Inf-IIIlat', *henki* 'lélek, szellem', *jonka* 'ami-Gen', *minkä* 'milyen', *kuinka* 'mennyire', *kuitenkin* 'mégis'.

³⁶ Mai finn: *häneltä* 'ö-Abl', *valta* 'birodalom', *perkeleeltä* 'ördög-Abl', *kaltaiset* 'olyan, hasonló-PI'; *kaikkivaltias* 'mindenható', *nültä* 'azok-Abl', *porteiija* 'kapu-PIPart', *portit* 'kapu-PI', *varten* 'miatt', *kerran* 'egyszer'.

nyelvben. Az [ü] hangot (347 előfordulás) 70%-ban jelölték **y** betűvel és 28,8%-ban **ÿ**-vel. A legkövetkezetesebb az [o] és [a] hang jelölése: előbbi csak az előfordulások 1,2%-ában, utóbbit csupán 0,6%-ban jelölték a mai finntól eltérő módon.

	a	o	u	ä	æ	e	i	ö	y	ÿ	egyéb
[a]	1807			5	3	3					
[o]		510	1					1			2 ou, 1 oo, 1 w
[u]		1	686						1		63 v, 20 w, 2 n
[ä]	3			512	50	189					1 á
[e]				12	4	1580	2				
[i]							1236		2	7	41 ij, 19 j, 2 ii, 1 ji, 1 í
[ö]		3				7		74			1 ó
[ü]			2						243	100	2 yy

6.2. A mássalhangzók jelölése

A legnagyobb eltérést a mai finn nyelvtől a [v] és a [d] hangok jelölésében láthatjuk. A [v] hangot összes, 440 előfordulása közül csak 26,1%-ban jelölték **v** betűvel, **u**-val 45,4%-ban, **w**-vel 24,4%-ban. A [d] hang 27%-ban fordul elő a ma ismert **d** jelöléssel, 71,2%-ban **dh**-t találunk, míg a **t** betű 1,9%-ban jelenik meg. A legkövetkezetesebben jelölt mássalhangzók a nazálisok, az [n] hang esetében csak 2,4%-ban, az [m] hangnál pedig 3%-ban találunk a maitól eltérő jelölést, de azok javarésze is hangkapcsolatban fordul elő. A [k] és a [h] hangokat hétféleképpen jegyezték le, míg az [r]-t csak egyféle módon.

[k]	349 k	321 c	82 ck	37 gh	13 q	9 g	3 hk
[h]	473 h	31 c	22 dh	12 ch	4 ct	2 gh	1 d
[n]	1447 n	10 m	17 nn	3 nh	1 gn		
[m]	668 m	19 mm	2 n	1 r			
[v]	200 u	125 w	115 v				
[d]	190 dh	72 d	5 t				
[p]	350 p	24 pp	10 b				
[r]	382 r						

Részben a helyesírás kiforrotlanságából, részben a szöveg befejezetlenségéből, letisztázatlanságából adódóan gyakran egyazon szó lejegyzése is ingadozik. Jellegzetes példák a többféle alakváltozatra: *hyuä, hyuae, hyvä* (mai alak: *hyvä* 'jó'); *caicki, caiki, kaiki* (mai alak: *kaikki* 'minden'); *elämä, eläme* (mai alak: *elämä* 'élet'); *hendä, hendae, hende* (mai alak: *hätä* 'öt'); *ielcken, ielken, ielkin, jelken* (mai alak: *jälkeen* 'után'); *teß, tessä, teßä, teße, täsä, täßä* (mai alak: *tässä* 'itt').

Összességében a korpusz jól reprezentálja a kor helyesírási körülményeit. Mivel ekkor még nem volt egységes helyesírás, a különböző fordítók, másolók eltérő hang- és szóhasználata jól láthatóan kiütözik a szövegben. A hangok változatos jelölésére a szerzők eltérő anyanyelve, nyelvjárása és különböző szintű gyakorlati tudása, képzettsége egyaránt magyarázatot adhat.

Rövidítések

1	első személy	Impf	Imperfectum
2	második személy	Iness	Inessivus
3	harmadik személy	Inf	Infinitivus
Abl	Ablativus	Part	Partitivus
Acc	Accusativus	PartPerf	Participium perfectum
Allat	Allativus	Pass	Passivum
Cond	Conditionalis	Sg	Singularis
Elat	Elativus	Pl	Pluralis
Ess	Essivus	Px	birtokos személyjel
Gen	Genitivus	Transl	Translativus
Illat	Illativus	Vx	igei személyrag
Imp	Imperativus		

Irodalom

- BBKL: Bautz, Traugott (Hrsg.), Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon (BBKL). Herzberg, 1994 https://www.bautz.de/bbkl/p/petri_o.shtml
- Blake, N. F. 1982: *Ars Moriendi*. In: Strayer, Joseph (ed.), *Dictionary of the Middle Ages* 1. Scribner, University of Minnesota. 547–548.
- Gassmann, Günther – Hendrix, Scott H. – Ahonen, Tiina – Rusama, Jaakko (toim.) 2005: *Johdatus luterilaiseen tunnustukseen*. Kirjapaja, Helsinki 2005.
- Häkkinen, Kaisa (toim.) 2012a: *Tutkimuksia Westhin koodeksista*. Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineen julkaisuja 2. Turku

- Häkkinen, Kaisa (toim.) 2012b: Codex Westh. Westhin koodeksin tekstit. Turun yliopisto, Turku.
- Juhos, Meri 2020: A Westh-kódex keletkezési körülményei In: *Folia Uralica Debrece-
niensia* 27: 125–138.
- Kallio, Maria 2012: Westhin koodeksin kodikologiaa. In: Häkkinen 2012a: 10–28.
- Knuutila, Jyrki 1988: Regulat ia oienuxet. Vuonna 1549 annetut ohjeet avioliiton solmi-
misesta ja siinä elämisestä. Teologinen aikakausikirja 1988/4: 282–292.
- Lamprecht, Dietmar 1980: Urbanus Rhegius: der vergessene Reformator der Lüneburger
Heide; eine Erinnerung. Missionsbuchhandlung, Hermannsburg.
- Liebmann, Maximilian 1980: Urbanus Rhegius und die Anfänge der Reformation: Bei-
träge zu seinem Leben, seiner Lehre und seinem Wirken bis zum Augsburger Reich-
stag von 1530; mit einer Bibliographie seiner Schriften. Aschendorff, Münster.
- Lyons, Martyn 2011. Books: a living history. Paul Getty Museum, Los Angeles.
- Moser, Heinz 2000: Waldaufstiftung Hall in Tirol. Urkunden aus den Jahren 1490–1856.
In: Moser, Heinz (Hrsg.), *Tiroler Geschichtsquellen* 44. Innsbruck. 42–46.
- Paarma, Jukka 2000: Mathias Johannis Westh. Kansallisbiografia. SKS, Helsinki.
- Paul, Kathryn 2015: The Ars Moriendi: a practical approach to dying well. Modern be-
lieving. *ATLASerials* 56/2: 213.
- Pihlajamaa, Lauri 2010: Tukholman seurakunnan ensimmäinen sarnaaja: Mathias Westh.
Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 100: 71–92.
- Pihlajamaa, Lauri 2012: Raamatunlauseet „Sielun lääkkeessä”. In: Häkkinen 2012a: 93–
116.
- Reinis, Austra 2007: Reforming the art of dying: the Ars Moriendi in the German refor-
mation (1519–1528). Ashgate Publishing, Ashgate.
- Ruf, Sebastian 1865: Doctor Jacob Strauß und Doctor Urban Regius. *Archiv für Ge-
schichte und Alterthumskunde Tirols* 2:67–81.
- Setälä, E. N – Wiklund, K. B. 1893: Suomen kielen muistomerkkejä. SKS, Helsinki.
- Schmidt-Clausen, Jens 2009: Rhegius (Rieger), Urbanus. In: Mlynek, Klaus – Röhrbein,
Waldemar R. (Hrsg.): *Stadtlexikon Hannover. Von den Anfängen bis in die Gegen-
wart*. Schlütersche, Hannover. 521.
- Schmitz-Esser, Romedio 2007: Von entlaufenen Nonnen und charismatischen Predigern.
Die Lehren Luthers und ihr Niederschlag in Hall in Tirol. *Tiroler Heimatblätter* 82/1:
12–18.
- Tarkiainen, Kari 1990: Finnarnas historia i Sverige 1. Suomen Historiallinen Seura,
Helsinki.
- Wagenmann, Julius August 1889: Rhegius, Urbanus. In: *Allgemeine Deutsche Biogra-
phie* 28: 374–378.
- Zschoch, Hellmut 1994: Rhegius, Urbanus (Rieger, Urban). In: Bautz, Traugott (ed.),
Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon 8. Hamm, Herzberg. 122–134.

**Phonetic notation in the Finnish translation
of Urbanus Rhegius's 16th century book**

The Westh Codex was written between 1545 and 1549, and it can be considered the oldest hand-written record of Finnish literacy. Agricola is known as the father of literary Finnish language and this codex is dated even earlier than his works. It contains various prayers and texts of the holy mass and also the only surviving Finnish translation of a longer text. The present paper studies the latter, which is Urbanus Rhegius's soul healing handbook. Given that Finnish phonetic notation was not yet uniform at the time of the translation, the translators had to rely on the already existing source texts, their studies and their mother tongue. For this reason, the spelling of the text differs considerably from present-day Finnish texts. Furthermore, the circumstances of the text's creation also influenced the spelling, because the copyists came from different geographical and educational backgrounds and applied various kinds of notations.

Keywords: Rhegius, Riegel, Westh, manual, handbook, codex, Finnish, notation, spelling

MERI JUHOS